

מתרבות קיימת לתרבות של קיימות

ליה אטינגר

אלה זמנים טובים לעוסקים בחינוך סביבתי. נדמה שהכל מודעים לפתע לחשיבות הנושא: כמעט אין מהדורת חדשות בלא אזכור של אירוע סביבתי; מזג אוויר חריג מיוחס מיד להתחממות כדור הארץ; "פורום ה-15" של מרבית הערים הגדולות בישראל חתם זה לא כבר על אמנה הכוללת התחייבות להפחית 20% מפליטות גזי החממה עד שנת 2020 - ועוד סימנים רבים כגון אלה המעידים שהנושא הסביבתי הוא הנושא החם. תופעת ההתעניינות בנושא הסביבתי חדשה בישראל, אולם באירופה ובארצות הברית היא ותיקה למדי. גלי התעניינות פקדו את אירופה ואת ארצות הברית מאז שנות השישים. ב-1970 יצאו מיליוני אנשים לרחובות כדי לציין את מחויבותם לסביבה ביום כדור הארץ הראשון. ב-1992 נערכה בברזיל ועידה בינלאומית שכונתה "פסגת כדור הארץ", ובה התחייבו מדינות העולם לשנות את דגם הפיתוח הישן ולצאת לדרך חדשה של "פיתוח בר קיימא" - פיתוח המספק את צורכי הדור הנוכחי בלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים לספק את צורכיהם. ראשי הממשלה והנשיאים של רוב מדינות העולם הגיעו בעצמם לוועידה כדי להפגין את מחויבותם לנושא. זו הייתה ההתכנסות הגדולה ביותר אי-פעם של מנהיגי העולם.

גל המודעות ששטף את מדינות העולם דילג על מדינת ישראל - ממשלתנו לא שלחה אף נציג רשמי אחד לוועידה. אך אדוות הגל הגיעו לאחר זמן גם אלינו, ומשרד החינוך העלה את החינוך הסביבתי על סדר היום החינוכי והכריז ב-1994 שהנושא השנתי יהיה הסביבה. גם שנה זו הוכרזה שנת הסביבה.

כדי לנצל כראוי את המומנטום של גל המודעות הנוכחי לנושא הסביבה ולהעמיק את "החינוך לקיימות" בבתי הספר, חשוב שנפיק לקחים ממה שקרה בעולם בעקבות גל המודעות של 1992. הדגש הוא על המילה "גל" - כשם שהוא מתרומם, כך הוא נסוג. אירועים מרגשים רבים התרחשו בפסגת כדור הארץ ב-1992, וזכורה במיוחד ילדה קטנה אחת, סברן סוזוקי בת ה-12, שהצליחה לומר במילים פשוטות את מה שרבים חשו. אתם יכולים לראותה עומדת באומץ לפני באי הפסגה ונותנת קול לדורות הבאים בסרטון קצר באינטרנט (כתבו את שמה Severn Suzuki בגוגל. הסרטון מופיע בראש הרשימה). 16 שנים חלפו מאז וסוזוקי הקטנה כמעט בת שלושים. אף שכל כך הרבה נעשה מאז בתחום הסביבתי, עולם כמנהגו נוהג: קצב ההידרדרות הסביבתית החמיר, קצב הצטברות גזי החממה באטמוספירה הואץ וטביעת הרגל האקולוגית של העולם גדלה.

כאשר סוזוקי נשאה את נאום "המלך עירום" שלה בעצרת ב-1992, לא היה באולם איש שלא ידע בעומקי לבו שהיא צודקת. עיניים רבות דמעו למשמע הנאום. הרבה מאוד פעולות נעשו מאז - נחתמו אמנות, פותחו טכנולוגיות ירוקות, הוחמרו תקנים, נחקקו חוקים, הוגברה האכיפה. תוכניות רבות לחינוך סביבתי פותחו והופצו, ושום דבר מהותי לא השתנה. הדור של סוזוקי נחשף לתוכניות לחינוך סביבתי וידע לדקלם שחשוב להציל את יערות הגשם, לסגור את החור באוזון ולמחזר. הדור הזה התבגר, יצא לשוק העבודה ועתה הוא תורם לכל אותם תהליכים שהורסים את הכדור שלנו. רק בודדים, כמו סוזוקי עצמה, בחרו בקריירות שתורמות להתמודדות עם המשבר הסביבתי.

דמיינו

בטרם נדון בסיבות לכישלון הצורב בהתמודדות עם המשבר הסביבתי ונפיק ממנו לקחים, אני רוצה לבקש מכם לדמיין:

דמיינו מה היה קורה אילו היה החינוך הסביבתי של הדור של סוזוקי מצליח. דמיינו מיליוני צעירות וצעירים מצטרפים לשוק העבודה, למערכות הפוליטיות, לאקדמיה ולארגונים אזרחיים כשהם מתבוננים ומפרשים את העולם דרך משקפי הקיימות, צעירים שאינם מוכנים לקבל כמובן מאליו את אורח החיים הנוכחי, שמאמינים שאפשר לעשות תיקון, שכל אחד מהם משתתף בתיקון הזה.

דמיינו מה קורה כאשר כוח היצירה של צעירות וצעירים מוכשרים משתחרר, ויחד הם יוצרים את "המפנה הגדול" (the great turning) מהתרבות הקיימת לתרבות של קיימות.

דמיינו אלפי אדריכליות המתכננות בתים דמויי עץ המייצרים את האנרגיה שהם צורכים ומטהרים את המים שבהם הם משתמשים (יש בתים כאלה).

דמיינו אלפי מהנדסים ומעצבים תעשייתיים המתכננים קווי יצור בלא פסולת - פסולת של מוצר אחד היא חומר גלם של מוצר אחר, כמו בטבע.

דמיינו אלפי מתכנני ערים שמתכננים ערים ידידותיות לאנשים ולא למכונות. ערים שבהן כל ילד יכול להגיע לבית הספר ברגל או על אופניים מבלי לחצות כביש.

דמיינו אלפי צעירות וצעירים מגיעים לעמדות מפתח בעסקים ודואגים שהעסקים יתנהלו בצורה מקיימת.

דמיינו את נערי האוצר שלנו חובשים משקפי קיימות - פתאום יש כל כך הרבה תמריצים כלכליים לשמור על הסביבה ולתרום לחברה. במקום מיסים על דברים המועילים לחברה, למשל עבודה, נשלם מיסים על דברים מזיקים כגון זיהום. נכון, הדלק יעלה הרבה יותר והמכונות הפרטיות תשמש רק לטיולים עם המשפחה, אבל תחבורה

ציבורית יעילה, זולה ונעימה תאפשר לנו להגיע מהר יותר לעבודה בלי להיתקע בפקקי תנועה (הנכדים ישאלו "סבא, מה זה פקק תנועה?") וגם תאונות הדרכים יתמעטו. פתאום לא ישתלם לזהם. נגלה שבעצם כבר היום יש הרבה חלופות ידידותיות לסביבה ולאדם, רק שעד היום לא השתלם להשתמש בהן.

דמיינו חברות כנסת ומשפטנים שמשנים את החוקים: השימוש בחומרים רעילים נאסר בכל מקרה שיש בו חלופה סבירה, והחברות מחויבות להשקיע במחקר ובפיתוח של תחליפים ידידותיים.

דמיינו רבבות חקלאים אורגניים המשווקים את תוצרתם ישירות לקהילה ורואים ברכה בעמלם.

דמיינו את התחדשות מרכזי הערים - חנויות עצמאיות נפתחות ומספקות פרנסה למשפחות רבות; הקניונים מחוץ לערים ורשתות הענק המתבססים על תרבות המכוננית ועל סחר לא הוגן נעלמים מהעולם.

דמיינו דור של צעירים שמקדישים הרבה יותר זמן לילדים (גם האבות); צעירים שבמקום לעבוד יותר שעות כדי שיהיה להם יותר כסף לקנות דברים שהם לא באמת צריכים, מקדישים זמן למה שעושה להם טוב: למשפחה, לחברים, לקהילה, למוזיקה, לספורט, לתיאטרון, ליצירה, לטיולים, לבישול, להתנדבות, לגידול מזון, לעבודה בגינה - כל אחד ואחת והעדפות שלו או שלה.

דמיינו צעירות וצעירים שממציאים צורות התארגנות קהילתית חדשות. למשל, מסיבות רחוב המעניקות לשכנים הזדמנות להכיר זה את זה או מיזמים חברתיים המאפשרים לשכנים לחלוק ביניהם ציוד כגון כלי עבודה, ציוד מחנאות ואפילו מכונות כביסה ומכוניות, וכך להקטין מאוד את טביעת הרגל האקולוגית וגם את הוצאות המחיה. בנקי זמן צצים בכל שכונה ויוצרים מסגרת המאפשרת לאנשים לעזור זה לזה וכמובן גם להכיר זה את זה. כך נבנים אט אט יחסי אמון בשכונה. תוצאת הלוואי הברוכה היא שהילדים עצמאים יותר כי הוריהם מרגישים שהרחוב בטוח.

דמיינו נבחרי ציבור ומנהיגים המשנים את סדרי העדיפויות של החברה ומשקיעים בראש ובראשונה בחינוך ובתרבות. הכיתות קטנות ולמורים יש זמן להקדיש לכל ילד. המוזיקה, האמנות והספורט מפסיקים להיות מוצר צריכה והופכים לחגיגה השתתפותית. דמיינו דור שלם של צעירות וצעירים המאמינים בלב שלם שכסף אינו הדבר החשוב ביותר בחיים; צעירים שבית הספר יצר עבורם סביבה שאפשרה להם להתפעל ולהתרגש מהיופי של העולם ומהחוכמה של האנושות על כל גווניה; סביבה שאפשרה להם להאמין בעצמם וביכולתם לשנות את העולם לטובה; סביבה שלימדה אותם שלא לשתוק כשהם רואים עוול; סביבה שלימדה אותם להנות משיתוף פעולה ומעזרה הדדית ולגלות אמפתיה לסבלם של אחרים.

האם זו אוטופיה? לא, זה הכרח! אבל השינוי קשה. הוא כרוך בייסורי גמילה, שכן אנו מכורים לאורח החיים הלא מקיים שלנו. כמו מעשן כבד שכבר אינו מצליח לטפס לקומה הראשונה בלי מנוחה בדרך אך בטוח שחיי אינם חיים בלי סיגריה אחרי ולפני הארוחה, אנחנו מכורים למירון האינסופי אחר "הצלחה" – היכולת לרכוש עוד ועוד מוצרים. וככל שאנחנו עשירים יותר אנחנו עניים יותר – סובלים ממחסור תמידי בכסף ובזמן לחינוך, לבריאות, לרווחה, לסביבה ולאמנות.

העולם ממשך להידרדר כי איננו מצליחים לדמיין עולם טוב יותר ולהאמין שהוא אפשרי. אנחנו "מציאותיים" מדי, "מעשיים" מדי, "מפוכחים" מדי, ציניים מדי. אנחנו יוצרים שכבת מגן לא חדירה – עדיף להיות ציניים, שכן אם ניתן לעצמנו להרגיש את ממדי העוול בעולמנו לא נוכל לשאת את הכאב.

דלדול המוטיבציות

דווקא המשבר הגדול שאנו ניצבים לפניו עכשיו – וכל מי שראה את הסרט של אל גור "אמת מטרידה" מבין את ממדיו – הוא ההזדמנות הגדולה שלנו. כמו שהסינים הבינו כבר לפני אלפי שנים, כל משבר הוא גם הזדמנות (המילה משבר בסינית היא שילוב של שני הצירים המסמלים סכנה והזדמנות).

אנחנו חייבים לוותר על הציניות המגנה עלינו לכאורה, כי אין לנו בררה. "עסקים כרגיל" זו לא אופציה: תוצרי הלוואי של הפעילויות היומיומיות שלנו הורסים את המערכות תומכות החיים של כדור הארץ. הדו"ח של הערכת המילניום על מצב המערכות האקולוגיות של כדור הארץ¹ קבע ששני שלישים מהשירותים שהטבע מעניק לאנושות הם במצב של הידרדרות. הטבע אינו מותיר בידינו ברירה – אם חפצי חיים אנו, עלינו להשתנות.

אסור לנו להשאיר את כל כובד המשימה לדור הצעיר ("תשמור על העולם, ילד, כי אנחנו כבר לא מצליחים"). עלינו לעשות כמיטב יכולתנו ויותר מזה. אני סבורה – וזהו הייעוד הסביבתי של הדור שלנו – שאנחנו חייבים לסלול את הדרך. אנחנו יכולים להניע שינויים רבים בכל תחומי החיים, החל בתחבורה וחקלאות וכלה במבנה

1 הערכת המילניום היא יוזמה של האו"ם ליצור מסמך קונסנזוס שייתן הערכת מצב מוסמכת על מצב המערכות האקולוגיות של כדור הארץ למקבלי ההחלטות ברחבי העולם. בהכנת המסמך השתתפו יותר מ-1,300 מדענים – מומחים מובילים בתחומם – מ-95 מדינות. הדו"ח התפרסם ב-2005. את הדו"חות וכן מצגות יוצאות מן הכלל של עיקרי הדברים אפשר למצוא באתר: <http://www.millenniumassessment.org>. גרסה פופולרית של הדו"ח המתאימה להוראה אפשר למצוא באתר: <http://www.greenfacts.org/en/ecosystems>.

התמריצים הכלכליים, אך בסופו של דבר מה שנדרש זה שינוי תרבותי עמוק – פרדיגמה אחרת. שינוי פרדיגמטי הוא פריווילגיה של צעירים. אנחנו, המבוגרים, יכולים ליצור את התנאים לשינוי כזה; עלינו להתחיל בחינוך.

מה היה חסר בחינוך של בני דורה של סוזוקי? בראש ובראשונה – מגוון של מוטיבציות. יש מגוון עשיר של מוטיבציות הדוחפות בני אדם לפעולה: שאיפה לכוח, לעושר, להשפעה, לכבוד, וגם סקרנות, אמונה, משיכה ליופי, דחף ליצירה, אמפתיה, חוש צדק, אהבה ועוד. המפעלים האנושיים המופלאים ביותר הם תולדה של שילוב מוטיבציות מסוג מסוים. המוטיבציה לכסף או לכוח אינה העיקרית, לבטח לא היחידה. אמנם החברה שלנו מעריכה סוגים רבים של מוטיבציות, אך היא מניחה שהרוב המכריע של בני האדם מונע בעיקר משאיפה לכוח ולכסף. זו המוטיבציה העיקרית – מוטיבציות אחרות הן משניות. "מה לעשות", אנחנו אומרים, "זה מה יש. חבל שזה כך, אבל זו המציאות". ואין תחום שהנחה זו מקובלת ומשפיעה בו יותר מבתחום הכלכלה. ואכן, המוטיבציה הזאת הניעה פיתוח טכנולוגי וכלכלי כביר שהביא יחידים ומעמדות לעושר שהיה קשה לדמיין כמה עשורים לפני כן. אזרח ממוצע בארצות המערב עשיר כיום יותר ממלכים ונסיכים בעבר.

אך להתעשרות המהירה של יחידים ומעמדות יש מחיר תרבותי: מוטיבציות אנושיות החיוניות לאיכות החיים שלנו ולעצם קיומם נדחקו לשוליים. המוטיבציה הכוחנית – כלכלית השתלטה על עולמנו הפרטי והכללי. אנחנו חיים בחרדה מתמדת לרמת החיים שלנו ומתבוננים בקנאה באלה ש"יש להם יותר", ובעודנו מפלסים את דרכנו ל"יותר", אנחנו מגדילים את הפערים החברתיים, את ניצול החלשים ואת הפגיעה האנושה בכדור הארץ. איבדנו את חוש הכיוון, את היכולת להשתמש בעושרנו למטרות חשובות באמת – לתת משמעות עמוקה לחיינו, לדאוג לצדק חברתי ולשמור על הכוכב היחיד שיש לנו. חשבו על הפרדוקס הבא: יש כיום יותר אנשים משכילים מאי-פעם; עומד לרשותם ידע מדעי חסר תקדים, אך רובם עסוק בייצור מוצרים מיותרים לשוק הצרכני שאינו יודע שובע במקום להשתתף בייצור של מה שחסר באמת: חינוך טוב לכל, שירותי בריאות נאותים לכל, שיקום המערכות האקולוגיות, בניית קהילות חברתיות, טיפוח חיי הרוח. רובנו מאמינים במוטיבציות אחרות והן מניעות אותנו בחיינו הפרטיים, אך בחיים הציבוריים אפשרנו למוטיבציה אחת להכתיב את המהלכים. אנו מלווים אותה באמונה המפוקפקת שבעתיד הנראה לעין העושר יאפשר לכולנו – גם לעניים ולמדוכאים – לחיות טוב. המשבר האקולוגי סותר את האמונה הזאת באופן ברור ונחרץ. אם כל בני האדם בעולם היו מאמצים את אורח החיים המערבי, היו נדרשים לפחות עוד שני כדורי ארץ כדי לספק את צורכיהם. אין טעם להמתין לעושר שלא יבוא ואין טעם לדחות עשייה לעתיד; אנו חייבים לעשות היום.

נוכל לבנות תרבות מקיימת רק אם ניתן מקום של כבוד למוטיבציות נעלות יותר בעיני רובנו. זו צריכה לדעתי להיות מטרת החינוך בימינו – לטפח מוטיבציות לחשוב ולטוב; לטפח מושג אחר של "הצלחה".

חינוך לקיימות

בתי הספר שלנו מעבירים מסר סמוי אך ברור: המטרה היא ציונים גבוהים; ציונים גבוהים מביאים להצלחה כלכלית – של יחידים ושל החברה; כל השאר – משני. תפיסת ההצלחה כעמידה ברף חיצוני (ציונים) ועידוד תחרותיות בין יחידים וחברות התאימו לעידן המהפכה התעשייתית; הם העניקו את התנופה הנדרשת לצמיחה כלכלית שהביאה רווחה לרבים. זה היה סיפור הצלחה מסחרר (אף שרבים מאוד נותרו מאחור), אך שום מערכת אינה יכולה לגדול עד אינסוף. כיום, כאשר אנו חייבים להתאים את גודל טביעת הרגל האקולוגית שלנו למגבלות הכוכב שלנו, אנחנו זקוקים לאמת מידה חדשה להצלחה. המשך הצמיחה והרווחה תלוי בשיתוף פעולה לשיקום נחלת הכלל העולמית והמקומית ובהקטנת הפערים הכלכליים העצומים בין מדינות ובתוכן. כדי להשיג זאת עלינו להיגמל מתרבות הצריכה, כלומר למצוא הנאה וסיפוק בדברים שאינם קשורים לצריכה.

לכן חשוב כל כך שבית הספר ייתן לילדים הזדמנויות רבות ליצור אומנות ואמנות – עבודות כפיים מסוגים שונים. אני רואה בנגינה על כלי, בשירה במקלה, בציור, בכתבי יצירה, בעבודה בגינה, בסריגה, בתפירה ובנגרות חלק מלימודי הקיימות.

חשוב שבית הספר ישדר לילדים בבירור שיש הרבה הגדרות ל"הצלחה" וכל אחד צריך לגלות מהי "הצלחה" עבורו, מהם חיים משמעותיים עבורו. "בית ספר מקיים" מטפח תובנה שאיננו אטומים אינדיבידואליים; שאנחנו חלק ממארג, מארג שמקיים אותנו ברמה של משפחה, חברים, בית ספר, קהילה והחברה בכללה. כולנו יחד חלק בלתי נפרד ממארג החיים של הטבע. הצלחה אינדיבידואלית שהורסת חלק מהמארג אינה הצלחה.

מהם היסודות של החינוך לקיימות?

החינוך לקיימות אינו יכול להתבסס אך ורק על ידע. הוא חייב גם להתחבר למעשה ולגעת בלב.

הילדים והילדות אזרחי העתיד יצטרכו הרבה ידע; הם חייבים לרכוש "אוריינות אקולוגית". עליהם ללמוד לחשוב חשיבה מערכתית ולהבין את יחסי הגומלין בין המערכות האקולוגיות המקיימות אותנו. אך מלבד ידע על העולם, עליהם לחוש את עצמם חלק ממנו. בראש ובראשונה ילדים צריכים ללמוד להוקיר את יופיו של העולם,

להתפלא עליו ולדאוג לו. כמילותיו של המשורר ויליאם בלייק:

לראות עולם בגרגר חול
ואת הרקיע בפרח בר
להחזיק באינסוף בכף ידך
ובנצח בתוך שעה

לכן החוויות המעצבות של הילדות – יציאה אל הטבע והנאה חושנית ממנו – חיוניות כל כך.

דיברתי על הראש ועל הלב, אבל אסור לשכוח את היד: ההתנהלות היומיומית המחנכת למה שחשוב – הגרסא דינקותא של הקיימות. אנחנו יכולים להרצות ממושכות על החשיבות של עזרה הדדית וקבלת האחר, אך מה שמחנך באמת זו העשייה היומיומית בבית הספר. ילדים, כמו מבוגרים, לומדים בראש ובראשונה מעשייה ומיחסי גומלין עם אנשים אחרים. לכן מורים המהווים מופת חשובים כל כך.

ילדים נחשפים כל הזמן לאורח החיים הלא מקיים בבית, בקניון, בפרסומות, בבית הספר. צריך לצייד אותם בחשיבה ביקורתית כדי שיטילו ספק באורח החיים המובן מאליה; כדי שייבנו שאורח החיים הזה אינו נתון וכפוי אלא נובע מהכרעות חברתיות ולכן יכול להשתנות באמצעות הכרעות חברתיות אחרות. תוכניות לימודים המופעלות בבתי הספר כגון איסוף מי גשם או יצירת קומפוסט בגינה חשובות לא רק כי הן מלמדות פרק בהתנהלות מקיימת, אלא גם משום שהן משדרות לילדים שבית הספר עושה מאמץ להתנהג באורח שונה מהחברה הלא מקיימת שסביבנו.

חשוב שהחשיבה הביקורתית על המציאות הסובבת לא תישאר ברמת הניתוח התיאורטי. בית הספר צריך ללמד את הילדים לשאול "מה אני, כאזרח פעיל, יכול לעשות כדי לשנות את המצב". תלמידים שהם אזרחים פעילים יכולים לעקוב אחר המתרחש בתחום עירם ולהשפיע. תארו לעצמכם את ההשפעה של אלפי תלמידים המציפים את ראש העיר במחאות על פליטת גזי החממה במרחב העירוני.

שינוי מערכתי

אני רוצה לסיים בכמה מלים על שינוי מערכתי. יש הרבה עשייה נהדרת בבתי הספר – בשנים האחרונות נשתלו הרבה שתילים, אך אנחנו צריכים לשאול את עצמנו כיצד נאפשר להם לצמוח ולהפיץ את זרעיהם על פני כל מערכת החינוך.

אנחנו חיים בתקופה גורלית שבה נקבע אם פנינו מועדות אל "המפנה הגדול" או אל הרס העולם. גל המודעות הגדול המציף אותנו כיום סוחף יותר ויותר אנשים ליצירת

המפנה. לאיש אין מפת דרכים נכונה. יש מפות דרכים שונות, חלקן שגויות. אנחנו חייבים ללמוד תוך כדי תנועה, ולכן הדבר החשוב ביותר הוא ליצור מערכת לומדת. קשה מאוד לשנות מערכות חינוך - האינרציה של הקיים עצומה. מחקרים רבים מראים שרפורמות "מלמעלה למטה" (top-down) אינן עובדות ברובן - המורים והמנהלים הם המפתח לשינוי מערכתי. אם הם אינם שותפים מלאים, השינוי לא יתרחש. השאלה אם המנהלת והמורה שותפות ליעדי השינוי היא שאלה קריטית. גם רפורמות "מלמטה למעלה" (bottom-up) מתקשות להמריא; הן זקוקות לסיוע מערכתי שבלעדיו הן קמלות לאחר זמן מה. כפי שטען חוקר הרפורמות בחינוך מייקל פולן, מה שנדרש להצלחת רפורמה הוא שילוב מתואם בין הכוונה מלמעלה ויוזמות מלמטה. המטה של משרד החינוך יכול לסייע ביצירת הכיוון הכללי, לעודד ולהגיב ליוזמות מקומיות, ובמיוחד לספק משאבים והזדמנויות לפיתוח מתמשך של צוות המורים. צריך לעודד את בתי הספר לחפש כל אחד את דרכו לשינוי, וחייבים למצוא את התנאים לאפשר למנהלת ולצוות המורים לברר את החזון המשותף ואת דרכם אליו. יש להסיר מחסומים, לתת אמון במחנכים, ולאפשר להם חופש ליצור ביחד דבר חדש. חשוב במיוחד לפתח מנגנונים של למידה הדדית בתוך בית הספר ובין בתי ספר כדי לאפשר להצלחה במקום אחד להשפיע על מקומות אחרים וליצור אווירה של אמון המאפשרת גם להודות בכישלונות וללמוד מהם. במיוחד חשוב לזכור שדרוש אומץ רב לשחות נגד הזרם ולפעול אחרת. לא קל לבנות תרבות אחרת. לא די לאפשר לבתי הספר ללכת בדרכם שלהם, שכן רובם ישפרו את הקיים - וזה לא מספיק. צריך למצוא דרך לטפח את החלוצים המתווים דרך חדשה, לעודד אותם ולאפשר להם להשפיע על האחרים. יש איים מעוררי השתאות של תרבות אחרת בתוך מערכת החינוך. צריך לעזור להם להפוך ליבשת. ביחד נוכל לעשות זאת.

ילדה קטנה לעומת מנהיגי העולם

דברי סברן סוזוקי בת ה-12 לפני מליאת "פסגת כדור הארץ" בברזיל ב-1992

שלום. שמי סברן סוזוקי ואני מדברת בשם הארגון אקו - ילדים למען הסביבה. אנחנו קבוצה של ילדים קנדים בני 12 ו-13 שמנסים לשנות משהו בעולם: ונסה סאטי, מורגן גיזלר, מישל קוויג' ואני. גייסנו בעצמנו את כל הכסף הדרוש כדי להגיע לכאן ממרחק 5,000 מייל ולהגיד לכם, המבוגרים, שאתם חייבים לתקן את דרכיכם. אין לי פה שום אינטרסים סמויים. אני נלחמת על העתיד שלי.

אובדן העתיד שלי זה לא משהו שאפשר להתייחס אליו כמו להפסד בבחירות או להפסד של כמה אחוזים בבורסה. אני מדברת כאן בשם כל הדורות הבאים. אני מדברת כאן בשם הילדים הרעבים מסביב לעולם שאיש אינו שומע את בכייהם. אני מדברת כאן בשם אינספור חיות שמתות בכל רחבי כדור הארץ כיוון שלא נשאר להן לאן ללכת.

היום אני מפחדת לצאת החוצה, לשמש, בגלל החורים באוזן. אני מפחדת לנשום את האוויר כיוון שאינני יודעת איזה כימיקלים יש בו. פעם הייתי הולכת עם אבא שלי לדוג בוונקובר, שם אני גרה, עד שלפני כמה שנים גילינו שהדגים מלאים גידולים סרטניים. ועכשיו אנחנו שומעים על בעלי חיים וצמחים שנכחדים מדי יום - נעלמים לעד.

פעם חלמתי לראות עדרים ענקיים של חיות בר, ג'ונגלים ויערות גשם מלאים ציפורים ופרפרים, אבל עכשיו אני שואלת את עצמי אם הם ימשיכו להתקיים עד שהילדים שלי יזכו לראות אותם. האם אתם הייתם צריכים לדאוג לדברים כאלה כשהייתם בגילי? כל זה קורה מול העיניים שלנו, אבל אנחנו מתנהגים כאילו יש לנו את כל הזמן שבעולם ואת כל הפתרונות. אני רק ילדה ואין לי את כל הפתרונות, אבל אני רוצה שתבינו שגם לכם אין!

- אתם לא יודעים איך לתקן את החורים בשכבת האוזון שלנו.
- אתם לא יודעים איך להחזיר את דגי הסלמון לנחלים מתים.
- אתם לא יודעים איך להחזיר בעלי חיים שנכחדו.
- ואתם לא מסוגלים להחזיר את היערות שגדלו פעם במקומות שהיום הם מדבר. אם אתם לא יודעים איך לתקן את כל זה, בבקשה תפסיקו להרוס.

הגעתם לכאן בתור נציגים של ממשלות, בתור אנשי עסקים, מארגנים, עיתונאים או פוליטיקאים; אבל האמת היא שאתם אמהות ואבות, אחיות ואחים, דודות ודודים - וכולכם ילדים של מישהו. אני רק ילדה אבל אני יודעת שכולנו חלק ממשפחה - חמישה מיליארד בני אדם, או שלושים מיליון מינים - וגבולות וממשלות לעולם לא ישנו את העובדה הזאת. אני רק ילדה אבל אני יודעת שכולנו נמצאים פה בסירה אחת וכולנו צריכים להתנהג כעולם אחד שמכוון למטרה אחת ויחידה.

אני כועסת, אבל אינני עיוורת; אני פוחדת, אבל אינני מפחדת לומר לעולם איך אני מרגישה. במדינה שלי אנחנו מייצרים כל כך הרבה זבל, אנחנו קונים וזורקים, קונים וזורקים, ולמרות זאת מדינות הצפון לא יחלקו את עושרן עם הנזקקים. אפילו כאשר יש לנו די והותר, אנחנו מפחדים לחלוק, מפחדים לוותר על חלק מהעושר שלנו. בקנדה אנחנו חיים את החיים הטובים, עם שפע מזון, מים ומחסה – יש לנו שעונים, אופניים, מחשבים ומכשירי טלוויזיה. אפשר להמשיך את הרשימה הזאת עוד יומיים.

לפני יומיים, פה בברזיל, הזדעזענו כשבילינו קצת עם כמה ילדים שחיים ברחובות. אחד הילדים אמר לנו: "הלוואי שהייתי עשיר. אם הייתי עשיר, הייתי נותן לכל ילדי הרחוב אוכל, בגדים, תרופות, מחסה ואהבה". אם ילד חסר כול שגר ברחוב מוכן לחלוק, למה אנחנו, שיש לנו הכול, ממשיכים להיות חמדנים כל כך?

אני לא יכולה שלא לחשוב שאלה ילדים בני גילי, כמוני; שלמקום הולדתך יש השפעה עצומה כל כך, שהייתי יכולה להיות אחד הילדים האלה שחיים במשכנות העוני של ריו; הייתי יכולה להיות ילדה רעבה בסומליה; קורבן מלחמה במזרח התיכון או קבצנית בהודו. אני בסך הכול ילדה, אבל אני יודעת שאם את כל הכסף שמוציאים על מלחמות היו מוציאים על חיפוש פתרונות סביבתיים, על חיסול העוני ועל חתימת הסכמים היה יכול להיות לנו עולם נפלא! בבית הספר, ואפילו בגן, אתם מלמדים אותנו איך להתנהג בעולם. אתם מלמדים אותנו:

- לא לריב זה עם זה;
- למצוא פתרונות;
- לכבד את הזולת;
- לנקות אחרינו;
- לא לפגוע ביצורים אחרים;
- לחלוק עם אחרים – לא להתנהג בחמדנות.

אם כך, מדוע אתם בעצמכם עושים את כל הדברים שאתם אומרים לנו לא לעשות? אל תשכחו למה אתם משתתפים בכנסים האלה, בשביל מי אתם עושים את כל זה – אנחנו הילדים שלכם. אתם מחליטים באיזה מין עולם נגדל. הורים צריכים להיות מסוגלים לנחם את הילדים שלהם ולהגיד להם ש"הכול יהיה בסדר", ש"זה לא סוף העולם" וש"אנחנו עושים כמיטב יכולתנו". אבל אני חושבת שאתם כבר לא יכולים להגיד לנו את הדברים האלה. אני אפילו לא יודעת אם אנחנו עדיין בסולם העדיפויות שלכם. אבא שלי תמיד אומר "אדם נמדד בדברים שהוא עושה, ולא בדברים שהוא אומר".

ובכן, הדברים שאתם עושים גורמים לי לבכות בלילה. אתם המבוגרים אומרים לנו שאתם אוהבים אותנו. אז נראה אתכם – תנו למעשים שלכם לדבר בעד עצמם.

תודה.

(מאנגלית: יניב פרקש)